สถาปัตยกรรมราชวรมหาวิหาร

NA
6022
ก4ส75ว63

พิมพ์ที่ บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด

วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล เป็นพระโอรสของสมเด็จกรม**พระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย** ทรงศึกษาจากวชิราวุธวิทยาลัย ทรงได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทรงเดินทางไปศึกษาต่อยังประเทศฝรั่งเศสที่ Ecole du Louvre สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์และโบราณคดีของภาคตะวันออก รวมทั้งที่ Institute of Archaeology, University of London ทรงได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันต่าง ๆ เช่น อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประวัติศาสตร์ศิลปะดุษฎีบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) มหาวิทยาลัยศิลปากร และประวัติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล เคยทรงและทรงดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ หลายตำแหน่งในหลายบทบาท ในสถาบันการศึกษาและวงการวิชาการ อาทิ อธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้อำนวยการศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (สปาฟา) ขององค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประธานกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี ประธานคณะอนุกรรมการ มรดกของชาติในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ และเคยทรงเป็นนายกสมาคมโบราณคดีแห่งประเทศไทย และนายกสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเมื่อแรกตั้ง เป็นต้น

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เกิดที่อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ได้ศึกษาภาษาบาลี สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค (ป.ธ. ๖) ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ สอบได้ประกาศนียบัตรครูประถมพิเศษ (พ.ป.) และปริญญาธรรมศาสตร์บัณฑิต (ธ.บ.) จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ ได้รับราชการและดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เช่น เป็นครูใหญ่โรงเรียนวินิตศึกษา (มัธยม) จ. ลพบุรี ประจำแผนกเอกสารสำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นอาจารย์สอนวิชาศาสนา คณะโบราณคดี เป็นบรรณาธิการนิตยสารศิลปากร กรมศิลปากร เป็นอนุกรรมการในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติหลายคณะ คือ อนุกรรมการวารสารไทย อนุกรรมการสดุดีบุคคลสำคัญ อนุกรรมการราชาศัพท์ อนุกรรมการมรดกของชาติ อนุกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีงานเขียนสารคดีเป็นบทความและหนังสือเล่มเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวรรณคดีอีกเป็นจำนวนมาก

คำนำ

วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นหนึ่งในหกพระอารามสำคัญที่สุดของประเทศไทย ตั้งอยู่ใจกลางเกาะรัตนโกสินทร์ คือกลางกรุงเทพมหานครในสมัยนั้น โดยมีพระศรีศากยมุนีเป็นประธานของพระอาราม ประดิษฐานทับใจเมือง ต้องด้วยตำรับมหาพิไชยสงครามและได้ความหมายตามปางพระพุทธรูปปางมารวิชัย คือ ชนะมารอันเป็นความหมายหลักแห่งเมือง อโยธยา คือเมืองที่ไม่แพ้ใคร ยุคสมัยผ่านมากว่า ๒๐๐ ปี พิสูจน์ความจริงแล้วว่า เป็นไปตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช องค์ปฐมบรมราชจักรีวงศ์ ผู้สถาปนากรุงเทพมหานครที่ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี

เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม รูปปัจจุบันมีความตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะพัฒนาวัดให้สวยงาม จัดเป็นที่ประชุมฟังธรรมปฏิบัติธรรม เป็นมหาวิทยาลัยแห่งศิลปะที่สามารถศึกษาชื่นชมได้ทุกเวลา ทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศ เป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาและศิลปกรรมของไทย ปัญหาสำคัญที่สุดอยู่ที่เรื่องราวอันเป็นหลักฐานของวัดที่จะนำไปสู่จุดหมายทั้งของวัดและของผู้เข้าวัด

เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ได้มอบให้ บริษัท มรดกโลก จำกัด ทำการเรียบเรียงประวัติวัดสุทัศนเทพวรารามและทูลเชิญ ศ. หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ให้ทรงพิจารณาตรวจแก้ หลังจากอาจารย์ประพัฒน์ ตรีณรงค์ ตรวจแล้วครั้งหนึ่งเพื่อให้สาระสมบูรณ์และเหมาะสมต่อการเข้าชมและนำชมยิ่งขึ้น วัดสุทัศนเทพวรารามได้จัดทำหนังสือประวัติวัดเป็น ๓ เรื่อง คือ คู่มือนำชมภาคภาษาไทย คู่มือนำชมภาคภาษาอังกฤษ และประวัติวัดสุทัศนเทพวรารามโดยละเอียด โดยมีเนื้อหาและรูปแบบแตกต่างกันออกไป ดังเช่น คู่มือนำชมวัดฉบับนี้เป็นแบบแผ่นพับพกสะดวก ผู้ใช้เดินชมเองได้เพราะอธิบายตามเส้นทางเดิน ตั้งแต่ประตูวัดเป็นต้นมา

บัดนี้คู่มือนำชมได้เสร็จสมบูรณ์แล้ว ขอถวายพระพรขอบพระทัย ศ. หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ขอขอบคุณ ขอบใจทุกท่านที่มีส่วนร่วมในโครงการเปิดวัดเป็นที่ท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่จัดทำแผนพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว สนับสนุนด้านงบประมาณ และดำเนินการเปิดวัดเป็นที่ท่องเที่ยวได้จนแล้วเสร็จ

วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ที่ปรึกษา	=	พระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภัททจารี ป.ธ. ๙) เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร
	=	พระพิพิธธรรมสุนทร เลขานุการเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร
บรรณาธิการร่วม	=	ศ. ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล
	=	อาจารย์ ประพัฒน์ ตรีณรงค์
ผู้อำนวยการโครงการ	=	นายพิสิฐ เจริญวงศ์
เรียบเรียง	=	นายพนพิพัฒน์ หอมหวาน
กองบรรณาธิการ	=	นายพิรักษ์ ชวนะเกรียงไกร
	=	นางสาวกษมา เกาไศยานนท์
	=	นาวสาวพัชรี คุณะสาร
	=	นางสาวจรรยา เบญจพลวัฒนา
	=	นายพลกฤษณ์ แย้มกลิ่น
	=	นายศรายุธ จันทร์เทียร
	=	นายสายัณห์ แจ่มหล้า
	=	นางสาวนภาพร เกตุกลัด
ถ่ายภาพ	=	นายสุพรรณ พันธศุภร
	=	นายกมล หวังนิเวศน์กุล
	=	นายพลกฤษณ์ แย้มกลิน
	=	นายพนพิพัฒน์ หอมหวาน
แผนผังและภาพลายเส้น	=	นายนพพล โอฬาร
	=	นายสุรศักดิ์ พันธุ์บุตร
แบบปก	=	นายนพพล โอฬาร

แผนที่กรุงเทพมหานครฯ แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของกรุงเทพมหานคร ตามพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ที่มีพระราชประสงค์ให้วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นวัดศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร

เกาะรัตนโกสินทร์

เกาะรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีคลองบางลำภูและคลองโอ่งอ่างซึ่งขุดขึ้นใหม่เป็นคูเมืองด้านตะวันออก คลองบางลำภูบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านเหนือ คลองโอ่งอ่างบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้ คลองคูเมืองเดิม (สมัยธนบุรี) หรือคลองหลอดเป็นคลองกลางเมือง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนาราชธานี และประดิษฐานราชจักรีวงศ์แล้วพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังเพื่อเป็นที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์ และโปรดให้ก่อสร้างกำแพงและป้อมปราการสำหรับป้องกันพระนคร ทะนุบำรุงอาณาประชาราษฎร์ให้มีความร่มเย็นเป็นสุข โปรดให้บูรณะบำรุงพระอารามต่าง ๆ และโปรดให้สถาปนาพระอารามเพื่อใช้เป็นสถานที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และบำเพ็ญกุศล ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา ซึ่งในการทะนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนานั้น พระองค์ได้ทรงยึดแบบแผนบุรพมหากษัตริย์ของไทย

วัดสุทัศนเทพวรารามเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพระราชกิจบำเพ็ญพระราชกุศล เป็นศูนย์รวมศาสนกิจต่าง ๆ ของศาสนิกชน มีความยิ่งใหญ่ตระการตาสมเป็นวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองหลวง

เช่น การก่อสร้างวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวง กลางพระนครให้มีความสูงใหญ่วิจิตรงดงาม เป็นสง่า การที่ทรงสร้างขึ้นกลางพระนคร อาจทรงได้รับคติมาจากเมืองพระนครหลวง หรือพระนครธมในประเทศกัมพูชา ซึ่งมี ปราสาทบายนหรือไพชยนต์คือวิมานของ พระอินทร์เป็นจุดศูนย์กลาง พระเจ้าชัย-วรมันที่ ๗ มหาราชองค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรขอมเป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อทรงสร้างเมือง พระนครหลวง เพื่อป้องกันศัตรูคือพวกจามแห่งอาณาจักรจัมปามาตีแตกเหมือนครั้งก่อนหน้านั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสร้างวัดสุทัศนเทพวรารามขึ้นกลางพระนครก็คงจะเป็นแบบเดียวกัน คือเพื่อป้องกันมิให้พม่าตีแตกเหมือนพระนครศรีอยุธยา

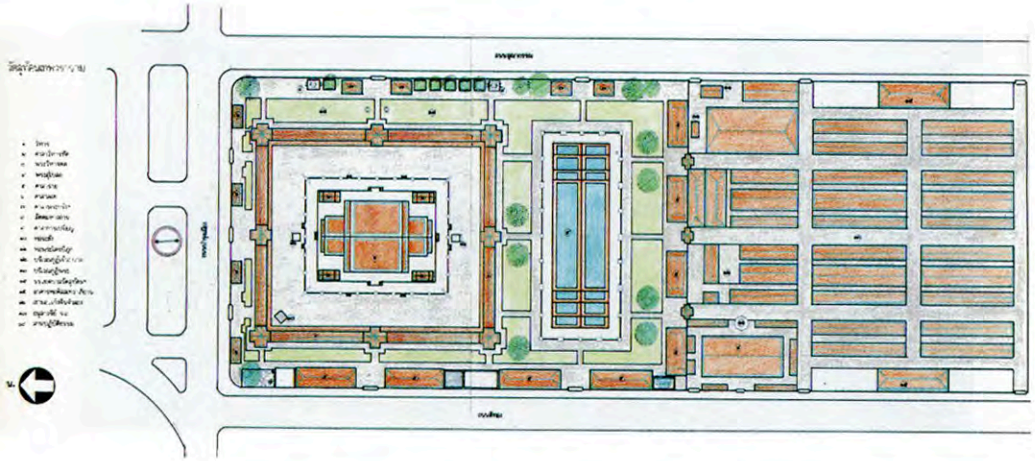

แผนผังวัดสุทัศนเทพวราราม แสดงให้เห็นถึงการวางผังเป็นอย่างดีก่อนที่จะทำการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างภายในวัด

วัดสุทัศนเทพวราราม

วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นพระอาราม หลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๑๔๖ ถนนบำรุงเมือง แขวงราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพฯ มีชื่อเรียกกันเป็นสามัญหลายชื่อในสมัยโบราณ เช่น วัดพระใหญ่ วัดพระโตซึ่งเป็นการเรียกตามลักษณะพระพุทธรูปสำคัญของวัด คือ พระศรีศากยมุนี วัดเสาชิงช้า เรียกตามสถานที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้กับเสาชิงช้าเทวสถานของพราหมณ์กลางเมือง วัดมหาสุทธาวาส เป็นนามที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ พระราชทาน อันหมายถึงสวรรค์ชั้นพรหมโลกชื่อสุทธาวาส วัดสุทัศนเทพธาราม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระราชทาน และวัดสุทัศนเทพวราราม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระราชทาน ทั้งสองชื่อนี้หมายถึงสุทัสสนนครบนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่ประทับของพระอินทร์

บริเวณที่ตั้งของวัดสุทัศนเทพวราราม อยู่เกือบกึ่งกลางของกรุงเทพมหานคร เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล เป็นศูนย์รวมของสรรพสิ่งที่น่าสนใจ รูปแบบการก่อสร้างของสิ่งก่อสร้างภายในวัดมีทั้งคติธรรมปริศนาธรรม สัญลักษณ์ที่ต้องขบคิดตีปัญหาให้เข้าใจ การวางผังการก่อสร้าง ก็ทำอย่างเป็นระบบเป็นระเบียบสวยงาม เป็นจุดเด่นและเป็นศรีสง่าแก่บ้านเมือง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศนเทพวราราม ขึ้นเพื่อให้เป็นวัดที่สำคัญที่ตั้งอยู่กลางกรุงเทพมหานคร ดังมีปรากฏข้อความอยู่ในบันทึกของกรมหลวงนรินทรเทวี ที่กล่าวว่า “พระโองการรับสั่งให้สร้างวัดขึ้นกลางพระนครให้สูงเท่าวัดพะนันเชิง ให้พระพิเรนทรเทพขึ้นไปรับพระใหญ่ ณ เมืองโศกโขไทยชลอเลื่อนลงมากรุง ประทับท่าสมโภช ๗ วัน ฯลฯ” โดยเริ่มจาก

พระเกี้ยวหรือพระจุลมงกุฎ เครื่องหมายพระราชลัญจกรในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ยอดชุ้มประตูวัดสุทัศนฯ มีลักษณะคล้ายพระจุลมงกุฎจึงเรียกว่าทรงพระเกี้ยวแปลง

การกำหนดพระฤกษ์ขุดรากพระวิหารหลวงในวันจันทร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๓๕๐ เมื่อการก่อสร้างพระวิหารหลวงและสร้างฐานชุกชีเสร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระศรีศากยมุนีจากวิหารหลวงวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยมาประดิษฐานบนฐานชุกชีพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม วันที่ ๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๕๑

กำแพงวัดสุทัศนเทพวราราม

กำแพงเป็นเครื่องกำหนดขอบเขตให้เป็นสัดส่วน เป็นเครื่องแสดงเขตพระอารามให้ผู้ที่เข้ามาภายในแสดงกิริยาวาจาที่สำรวม กำแพงก่อล้อมวัดทั้งหมดมีสามด้าน คือ ด้านทิศเหนือติดกับถนนบำรุงเมือง ด้านทิศตะวันออกติดกับถนนอุณากรรณ และด้านทิศตะวันตกติดกับถนนตีทอง ส่วนทางด้านทิศใต้ที่ติดกับถนนลงท่าปัจจุบันไม่มีเพราะใช้ตึกแถวอาคารพาณิชย์กั้นแทน กำแพงทั้งสามด้านเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูนทาสีขาว สูง ๑.๙๔ เมตร หนา ๐.๘๕ เมตร แต่ละด้านมีช่องซุ้มประตู บานประตูเป็นไม้ปิด-เปิด สร้างห่างกันเป็นระยะ ๆ ด้านทิศเหนือ ๓ ซุ้ม ด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกด้านละ ๖ ซุ้ม รวมทั้งหมดเป็น ๑๕ ซุ้ม

ซุ้มประตูวัดเป็นซุ้มประตูยอดทรงจุลมงกุฎ หรือพระเกี้ยวแปลง หน้าบันปูนปั้นสวยงาม บานประตูไม้สองบาน

ซุ้มประตูเดิมเป็นซุ้มแบบจตุรมุขได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นซุ้มประตูยอด มีผังเป็นรูปกากบาท หลังคาซุ้มคล้ายทรงบัวคว่ำ ถัดขึ้นไปเป็นส่วนยอดประกอบด้วยชั้นบัวเจิมซ้อนลดหลั่นกัน ยอดสุดเป็นทรงบัวตูมกับเม็ดน้ำค้าง ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับซุ้มประตูวัดราชโอรสารามและประตูเทวาภิรมย์ในพระบรมมหาราชวัง เรียกประตูลักษณะนี้ว่า ซุ้มทรงมงกุฎ หรือทรงพระเกี้ยวแปลง

ซุ้มประตูยอดทรงจุลมงกุฎหรือพระเกี้ยวแปลงระหว่างตึกอาคารพาณิชย์

ศาลายกพื้นสูงระดับกำแพงวัดเรียกว่า ศาลาลอย

ศาลาลอย

ศาลามีฐานหรือยกพื้นสูงอยู่ระดับเดียวกับกำแพง เรียงกันอยู่ตามแนวกำแพงด้านหน้า หรือด้านทิศเหนือทั้งหมด ๔ หลัง รูปแบบทรงไทยผสมจีนและยุโรป หลังคาทรงจั่วมุงกระเบื้อง หน้าบันปูนปั้นศาลาหลังริมที่อยู่ด้านตะวันออก เป็นศาลาเปลื้องเครื่องของพระมหากษัตริย์ก่อนที่จะเสด็จเข้าสู่พระวิหาร ศาลาหลังที่ ๒ ถัดจากศาลาเปลื้องเครื่องมีเกยสำหรับเทียบเสด็จเข้าด้านหน้าซึ่งยังมีเกยสำหรับเทียบอยู่ สำหรับศาลาอีกสองหลังถัดไปนั้นคงเป็นสถานที่สำหรับประทับทอดพระเนตรการพระราชพิธีโล้ชิงช้าของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ในสมัยก่อน

หน้าบันปูนปั้นลายดอกลายเถาใบไม้

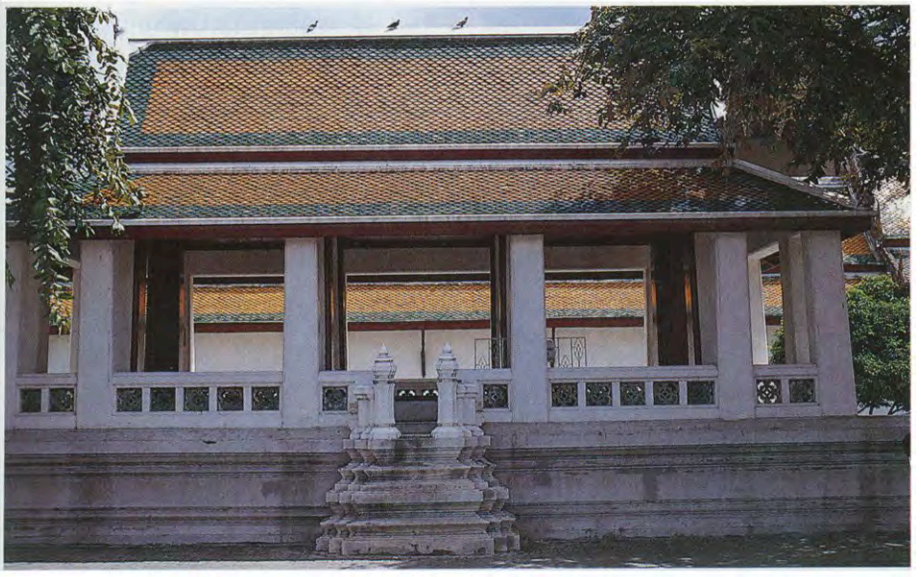

ศาลาลอยหลังที่สองนับจากด้านทิศตะวันออกมีเกยเทียบพระราชพาหนะ ในสมัยก่อนเมื่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์เสด็จมา จะเสด็จขึ้นที่ศาลานี้

ศาลาลอยยกพื้นสูงระดับกำแพงวัด เพื่อจะได้ทอดพระเนตรพิธีโล้ชิงช้าชัดเจน

พระวิหารคด *(พระระเบียงคด)*

พระวิหารคด (พระระเบียงคด) สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ล้อมพระวิหารหลวง ทั้ง ๔ ด้าน ความกว้าง ๘๙.๖๐ เมตร ความยาว ๙๘.๘๗ เมตร ระหว่างกลางพระระเบียงคดแต่ละด้าน มีประตูซุ้มจตุรมุข หน้าบันลำยองไม้แกะจำหลักลายปิดทองประดับกระจกสี เป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ พื้นหลังเป็นลายกนกก้านออกช่อหางโต

บานประตูพระวิหารคดเป็นบานไม้ขนาดใหญ่ มีลายรดน้ำรูปเซี่ยวกาง (ทวารบาล) ยืนบนหลังกิเลน เชิงบานเป็นภาพสัตว์หิมพานต์ต่าง ๆ เช่น นรมฤค กินรี ราชสีห์ คชสีห์ นกหัสดี นกเทศเหมราช ฯลฯ ภาพหลังบานประตูเป็นภาพเขียนสีน้ำมันรูปตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์

ด้านนอกเป็นผนังทึบกั้นเป็นกำแพงโดยตลอด ภายในพระวิหารคดเป็นโถงเสารับชั่วหลังคาเปิดเข้าหาพระวิหาร

ในพระวิหารคดเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ๑๕๖ องค์ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยบ้างเฉพาะที่มุมของพระวิหารคด พระพุทธรูปเหล่านี้ประดิษฐานบนฐานชุกชี ปิดทองคำเปลว ประดับกระจกสีพื้นฝาผนังด้านหลังของพระพุทธรูป มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นเป็นลายดอกไม้ร่วง หมายถึงดอกมณฑารพ ดอกไม้แห่งสรวงสวรรค์ ที่ตกมาบูชาเฉพาะพระพุทธเจ้า แทรกภาพดอกไม้ด้วยนก และสัตว์ปีกบนพื้นแดงคร่ำหรือสีคราม

หลังคาจตุรมุขพระวิหารคดเป็นรูปกากบาททั้ง ๔ มุม ภายในของมุมพระวิหารคดทั้ง ๔ มุมนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งจะต่างจากพระพุทธรูปที่ประดิษฐานเรียงรายอยู่ทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารคดที่เป็นปางสมาธิราบทั้งหมด

ซุ้มประตูพระวิหารคดทั้ง ๔ ซุ้ม และมุมพระวิหารคดทั้ง ๔ มุมเป็นหลังคาทรงจตุรมุข แต่ละจุดจะมีหน้าบัน ๒ ด้าน คือ ซุ้มประตูจะมีหน้าบันด้านนอกและด้านในส่วนมุมของพระวิหารคดที่มีแนวพุ่งตรงมาชนกันเลยออกไปเป็นรูปกากบาทมีหน้าบันด้านนอก ๒ บานลายหน้าบันทั้งหมดเป็นรูปเดียวกัน คือแกะสลักไม้ปิดทอง กลางกรอบแกะเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ

ซุ้มประตูระหว่างกลางแนวพระวิหารคดทั้ง ๔ ด้าน ล้อมรอบพระวิหารหลวง

ผนังด้านนอกก่ออิฐถือปูนทึบกั้นเป็นกำแพง

หน้าบันพระวิหารคดไม้จำหลักลายรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ

หน้าบานประตูพระวิหารคดเป็นลายรดน้ำรูปเชี่ยวกาง (ทวารบาล) ยืนบนหลังกิเลน และมีสัตว์หิมพานต์ประกอบลาย วัดต่าง ๆ นิยมใช้รูปเชี่ยวกางประดับตกแต่งโดยเฉพาะที่บานประตูวัดหรือบานประตูกำแพงแก้วอุโบสถวิหารเพราะเชื่อว่าเชี่ยวกางนี้สามารถปกป้องคุ้มครองภัยจากอสูรชั่วร้ายได้ คงจะนิยมกันมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑

ซุ้มประตูจตุรมุขด้านในมองเห็นเสาเหลี่ยมรับหลังคาเรียงเป็นแนวเปิดเข้าหาพระวิหารหลวงภายในพระวิหารคด ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทอง ทั้งหมด ๑๕๖ องค์ ๕๖ คือจำนวนพยางค์ในบทพุทธคุณ (อิติปิ โส ฯลฯ ภควาติ.)

หลังบานประตูพระวิหารคดเป็นภาพจิตรกรรมสีน้ำมัน รูปตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นการเน้น
วรรณกรรมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑

พระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองคำเปลวปางสมาธิราบที่ประดิษฐานตามแนวพระวิหารคดทั้ง ๔ ด้าน

ผนังพระวิหารคดด้านในหลังพระพุทธรูปมีภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปดอกไม้ร่วงแทรกด้วยนกและผีเสื้อพื้นแดงคร่ำหรือครามหมายถึงดอกมณฑารพซึ่งเป็นดอกไม้แห่งสวรรค์ที่ตกมาบูชาเฉพาะพระพุทธเจ้า

พระวิหารหลวงเป็นอาคารเครื่องก่อที่มีความสูงเด่นกว่าศาสนสถานอื่นทั้งหมด ฐาน ๓ ชั้น แต่ละชั้นสูงประมาณ ๒ เมตร รวมแล้วสูงประมาณ ๖ เมตรจากพื้นดิน

หน้าบันหลังคาประธานพระวิหารหลวงแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสี กรอบลาย กนกเครือวัลย์ออกช่อเทพนม กลางกรอบรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของกรุงเทพมหานคร เทพคือพระอินทร์นี้อาจหมายถึงพระมหากษัตริย์ ซึ่งเปรียบเป็นสมมติเทพ หรือผู้แบ่งภาคมาจากเทพคุ้มครองมนุษย์

พระอินทร์เป็นเทพองค์หนึ่งในบรรดาเทพที่รักษาป้องกันภัยประจำทิศทั้ง ๔ เรียกว่าจตุโลกบาล คือ

พระอินทร์ เทพประจำทิศตะวันออก
พระวรุณ เทพประจำทิศตะวันตก
พระยม เทพประจำทิศใต้
ท้าวกุเวร เทพประจำทิศเหนือ

พระอินทร์เป็นเทพที่พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนารักษาคุณงามความดี ประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปกครองเมืองสุทัสสนนคร ที่ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ พระอินทร์มีชื่อเรียกหลายชื่อ แต่ที่คุ้นเคยกันมาก คือ ท้าวสักกเทวราช พระอินทร์ ท้าวมัฆวาน เป็นต้น ผิวกายพระอินทร์เป็นสีเขียว มีวัชระและธนูเป็นอาวุธใช้ประหารศัตรูหรือพวกอสูรที่มาทำลายโลก และมีร่างแหเพื่อเอาไว้ขังศัตรูที่

จับมาได้ พระอินทร์มีเทพบริวารองค์หนึ่งที่ในเวลาปกติแล้วจะมีร่างเป็นเทพผู้ชายแต่ถ้าพระอินทร์จะเสด็จประพาสที่ใดจึงจะแปลงร่างเป็นช้างใหญ่มีสามเศียรเรียกว่าช้างเอราวัณ เป็นพาหนะให้ประทับ

ศิลาอาสน์ของพระอินทร์มีชื่อเรียกว่าบัณฑุกัมพล มีความยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๔๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ยุบลงเหมือนฟองน้ำขณะประทับนั่งและฟูขึ้นเหมือนเดิมเมื่อลุกขึ้น แต่ถ้าขณะที่พระอินทร์ประทับอยู่ ศิลาอาสน์ร้อนหรือแข็งกระด้างก็แสดงว่าจะต้องมีเหตุการณ์เกิดขึ้น คือ พระอินทร์จะสิ้นอายุ พระอินทร์จะสิ้นบุญ สัตว์อื่นที่มีอานุภาพกว่าอยู่บริเวณนั้น เพราะเดชแห่งศีลของสมณพราหมณ์ที่บำเพ็ญตบะเพื่อวัตถุประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือมีเหตุการณ์เดือดร้อนเกิดขึ้นในมนุษยโลก ซึ่งพระอินทร์จะต้องเสด็จลงมาแก้ไข

หน้าบันหลังคามุขพระวิหารหลวงแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกเช่นเดียวกับหลังคาประธาน ต่างแต่รูปในกรอบตรงกลางที่เป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ หมายเป็นพระมหากษัตริย์แบ่งภาคมาจากเทพเพื่อคุ้มครองโลกมนุษย์

พระนารายณ์หรือพระวิษณุเป็นเทพเทวราชที่ปกป้องคุ้มครองภัยได้ทั้ง ๓ โลก สามารถปราบยุคเข็ญได้ ที่ประทับของพระองค์เรียกว่า ไวกุณฐ์นาถ อยู่ใต้เกษียรสมุทร เป็นทองทั้งแผ่น มีอาณาเขตแปดหมื่นโยชน์ วิมานเป็นแก้ว เสาและช่อฟ้าใบระกาเป็นเพชรพลอย ในเวลาปกติพระองค์จะบรรทมบนบัลลังก์หลังพญาอนันตนาคราช ในเวลาเสด็จประพาสที่ใดมีครุฑเป็นพาหนะ พระนารายณ์มี ๔ กร อาวุธมี ๕ อย่าง คือ สังข์ จักร คฑา ธนู และพระขรรค์ มีสีกายที่เปลี่ยนไปตามความดีและความชั่วของมนุษย์ที่สะท้อนไปหา เช่น

ถ้ามนุษย์ประกอบกรรมดีที่สุดพระองค์มีกายสีขาว

ถ้ามนุษย์มีความดี สามในสี่พระองค์มีกายสีแดง

ถ้ามนุษย์มีความดี สองในสี่พระองค์มีกายสีเหลือง

ถ้ามนุษย์มีความดี หนึ่งในสี่พระองค์มีกายสีดำหรือสีดอกอัญชัญ

ในเวลาพระนารายณ์เสด็จไปปราบหมู่มารต่าง ๆ พระองค์จะทรงแปลงเพศหรืออวตารเป็นรูปต่าง ๆ เช่น

มัสยาวตาร เป็นปลา
กูรมาวตาร เป็นเต่า
วราหาวตาร เป็นหมู
นรสิงหาวตาร เป็นครึ่งคนครึ่งสิงห์
วามนาวตาร เป็นพราหมณ์วามน
ปรศุรามาวตาร เป็นปรศุราม
รามจันทราวตาร เป็นพระราม
กฤษณาตาร เป็นพระกฤษณะ
พุทธาวตาร เป็นพระพุทธเจ้า
กัลกยาวตาร เป็นกัลกี ในอนาคต

ครุฑกับพระนารายณ์นั้นมีฤทธิ์เท่า ๆ กัน รบกันเท่าไรก็ไม่รู้จักแพ้ชนะ จึงตกลงเป็นมิตรกัน แต่มีข้อสัญญากันว่าเมื่อนั่งพญาครุฑต้องนั่งสูงกว่า เวลาเดินทางครุฑต้องเป็นพาหนะให้พระนารายณ์ทรง

พระวิหารหลวง

พระวิหารหลวงเป็นอาคารเครื่องก่อขนาด ๕ ห้อง กว้าง ๒๑.๘๔ เมตร ยาว ๒๖.๒๕ เมตร โครงสร้างหลังคาเป็นจั่ว มีหลังคาประธาน ๑ ตับ มีชั้นซ้อน (หลังคามุข) ทางด้านหน้าและด้านหลังข้างละ ๑ ชั้น และมีหลังคาปีกนกลาดลงจากหลังคาประธานข้างละ ๓ ตับ หลังคามุขทางด้านหน้าและด้านหลังมีหลังคาปีกนกลาดลงข้างละ ๒ ตับ มีเสารับมุขเป็นเสาสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง จำนวน ๑๒ ต้น ทั้งสองด้านรวม ๒๔ ต้น และเสานางเรียงด้านข้าง ด้านละ ๖ ต้น รวมทั้งหมดจึงเป็นเสา ๓๖ ต้น เสานางเรียงและเสารับมุขหัวเสาเป็นปูนปั้นรูปบัวแวงปิดทองประดับกระจกสี ชายคามีคันทวยรับเชิงชายหลังคาหัวเสาละ ๑ ตัว ด้านละ ๖ ตัว รวมทั้งหมด

๔ ด้าน ๒๔ ตัว แนวฝาผนังด้านนอกมีเสานางแนบด้านละ ๖ ต้น มีบัวหัวเสาเช่นเดียวกับเสานางเรียง หน้าบันพระวิหารหลวงมี ๒ ชั้น คือ หน้าบันจั่วหลังคาประธาน เป็นไม้จำหลักปิดทองประดับกระจกเป็นลายกระหนกเครือวัลย์ออกช่อเทพนม ตรงกลางเป็นกรอบซุ้ม ภายในกรอบซุ้มมีรูปพระอินทร์ประทับอยู่ในเวชยันตรวิมานประดิษฐานอยู่เหนือกระพองช้างเอราวัณ

บานประตูพระวิหารหลวงเป็นบานไม้แกะสลักลายลึกเป็นรูปพฤกษามีกิ่งก้านใบและดอกตระหวัดเกาะเกี่ยวอ่อนช้อยงดงามมีสัตว์เกาะเหนี่ยวเหมือนธรรมชาติลวดลายเหล่านี้เป็นฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ที่ทรงกำหนดลักษณะลายแบบวิธีการแกะและเริ่มแกะด้วยพระองค์ก่อนแล้วโปรดเกล้าฯ ให้ช่างฝีมือแกะต่อ เป็นบานประตูที่งดงามหาที่เปรียบมิได้ น่าเสียดายที่ปัจจุบันโดนไฟไหม้เป็นบางส่วน และเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

บานประตูไม้แกะสลักทั้งหมด ๖ ประตู คือ ด้านหน้าพระวิหาร ๑ ประตู ด้านหลังพระวิหาร ๑ ประตู ประตูกลางทางด้านหลังนี้เป็นบานประตูไม้ลายรดน้ำ รูปพันธุ์พฤกษา บานประตูนี้สร้างขึ้นใหม่แทนของเดิมที่ย้ายไปติดด้านหน้า

หน้าบันมุขมีรูปแบบคล้ายหน้าบันจั่วประธาน แต่ตรงกลางหน้าบันเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑในกรอบซุ้ม

ด้านหน้าและด้านหลังของพระวิหารมีประตูทางเข้าด้านละ ๓ ช่อง ด้านข้างมีหน้าต่างด้านละ ๕ ช่อง ซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างเป็นซุ้มบันแถลงที่ซ้อนกัน ๒ ชั้น เป็นปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี บานประตูเป็นไม้แผ่นเดียวงดงามตลอดทั้งแผ่นขนาดกว้าง ๑.๓๐ เมตร สูง ๕.๖๔ เมตร หนา ๐.๑๖ เมตร จำหลักลายต้นพฤกษาที่สลักลึกมีกิ่งก้านเกาะเกี่ยวซ้อนกันอย่างงดงาม เป็นศิลปกรรมฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ที่ทรงกำหนดลักษณะลาย แบบวิธีแกะสลักและทรงเริ่มจำหลักด้วยพระองค์เอง

จิตรกรรมหลังบานประตู ประตูกลางด้านหลังพระวิหารที่สร้างขึ้นใหม่นี้เป็นรูปดอกไม้และกิ่งพันธุ์พฤกษามีนกนานาพันธุ์สีสันต่าง ๆ เกาะเกี่ยว กระต่ายกระโดดโลดเต้นอยู่ด้านล่างภาพ

ลายหน้าต่างเดิมเป็นลวดลายจำหลักรูปแก้วชิงดวงปิดทองประดับกระจกสี ได้รับการแก้ไขในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยทำเป็นลวดลายปูนน้ำมันปั้นปิดทองคำเปลว รูปต้นไม้เขามอและสัตว์ป่าปิดลายแก้วชิงดวง

ฐานประทักษิณล้อมพระวิหาร ๓ ชั้น คือ ชั้นบนสุดเริ่มจากฐานปัทม์ของพระวิหารถึงแนวเสานางเรียง ฐานประทักษิณชั้นต่อมาเป็นที่ตั้งของถะศิลารายรอบพระวิหารทั้ง ๔ ด้าน จำนวน ๒๘ ถะ ต่อลงมาเป็นลานประทักษิณชั้นล่าง ที่กว้างที่สุดไปจนถึงพระระเบียงคด ฐานประทักษิณแต่ละชั้นจะมีพนักกั้น มีช่องซุ้มสำหรับตามประทีปตลอดแนวพนักกั้นทุกชั้น ในเวลามีงานนักขัตฤกษ์หรือการเฉลิมฉลอง ตอนกลางคืนจะตามประทีปเทียนไฟตลอดแนวช่องพนักกั้นพระวิหารหลวง จะเป็นภาพที่วิจิตรแปลกตาอีกแบบหนึ่ง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังหน้าและหลังบานประตูพระวิหารหลวงด้านหน้า

บานหน้าต่างพระวิหารหลวงด้านนอกเดิมประดับกระจกสีเป็นลายแก้วชิงดวงแล้วได้รับการตกแต่งเพิ่มเติม โดยปั้นปูนน้ำมันแบบโบราณเป็นรูปต้นไม้เขามอและรูปสัตว์ เป็นลายนูนต่ำปิดทองคำเปลวลวดลายอ่อนช้อยวิจิตรงดงามยิ่ง

กระจกสีที่เป็นลายแก้วชิงดวงเดิมยังปรากฏลายเป็นฉากหลังงดงามมองแล้วเพลิดเพลิน

พระศรีศากยมุนี

พระศรีศากยมุนีเป็นพระประธานในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม หล่อด้วยสำริดที่ใหญ่กว่าพระพุทธรูปหล่อ องค์อื่น ๆ ซึ่งปรากฏในประเทศไทย ขนาดหน้าตักกว้าง ๖.๒๕ เมตร เดิมพระศรีศากยมุนีเป็นพระประธานในพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัย มีศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงกล่าวอ้างถึงว่าพระมหาธรรมราชาลิไท กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง (พ.ศ. ๑๘๙๐-๑๙๑๙ ปีครองราชย์) แห่งสุโขทัย โปรดเกล้าฯ ให้หล่อและทำการฉลองในปีพุทธศักราช ๑๙๐๔

พระพุทธลักษณะพระศรีศากยมุนีเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาอยู่ในท่าปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิยาวลงมาถึงระดับพระนาภี มีปลายเป็นสองแฉกเชิ้ยวตะขาบ ลักษณะพระองค์ค่อนข้างสั้น บั้นพระองค์

พระศรีศากยมุนีพระประธานในพระวิหารหลวง ประดิษฐานบนฐานชุกชีปิดทองประดับกระจกสีงดงาม

เล็ก พระอังสาใหญ่ หัวพระถันโปน ลักษณะพระพักตร์และพระเศียรที่ปรากฏ คือ พระรัศมีเป็นเปลวสูงตั้งอยู่บนพระอุษณีษะรูปมะนาวตัด เส้นพระศกขมวดเล็กแบบก้นหอย พระพักตร์รูปไข่เกือบกลม พระขนงโก่งแยกออกจากกัน ระหว่างพระขนงมีพระอุณาโลมคั่นอยู่ พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐอมยิ้มเล็กน้อย พระหนุกลม

พระศรีศากยมุนีประดิษฐานบนฐานชุกชีแบบฐานลายแข้งสิงห์ ตลอดทั้งฐานชุกชีประดับลายปูนปั้นเป็นลายดอกลายเถา ลายเทศ ปิดทองคำเปลวประดับกระจกสีทั้งหลัง

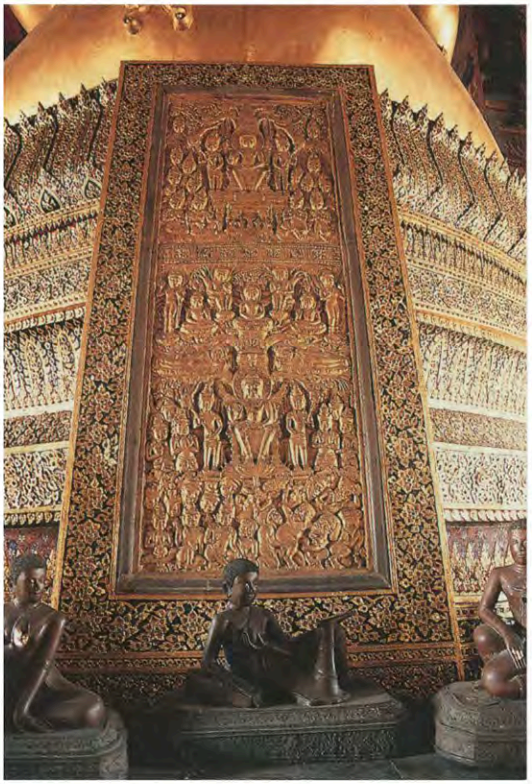

ภาพสลักสมัยทวารวดีด้านหลังฐานชุกชี

ภาพสลักศิลาติดประดับอยู่ทางด้านหลังฐานชุกชีพระศรีศากยมุนี เป็นภาพสลักนูนต่ำขนาดสูง ๒.๔๐ เมตร กว้าง ๐.๙๕ เมตร อยู่ในกรอบลายใบเทศ ภาพสลักแผ่นนี้นับเป็นศิลปกรรมชิ้นเอกของวัดชิ้นหนึ่ง มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ สมัยทวารวดี สันนิษฐานว่าอาจย้ายมาจากจังหวัดนครปฐม การสลักแบ่งภาพออกเป็นสองตอน ตอนล่างเป็นพุทธประวัติปางยมกปาฏิหาริย์ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ตรงกลาง พระอินทร์และพระพรหมยืนถือแส้อยู่ทั้งสองข้าง ใต้เบื้องพระยุคลบาทพระพุทธเจ้ามีดอกบัวขนาดใหญ่รองรับ ดอกบัวนี้ประคองอยู่โดยพระยานาคซึ่งมีร่างกายเป็นมนุษย์แต่มีเศียรเป็นนาค ๗ เศียรแผ่พังพานอยู่เบื้องหลัง พระยานาคนี้สมมติว่าอยู่ใต้บาดาลอันเป็นสถานที่รองรับก้านบัวซึ่งเป็นแกนของมนุษยโลก ใต้บัลลังก์ด้านหนึ่งของพระองค์มีบรรดาเจ้านาย ซึ่งเสด็จมาแสดงความชื่นชมในปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์ และอีกด้านหนึ่งก็คือนักบวชที่พ่ายแพ้ นักบวชเหล่านี้ก็คือพวกดาบสเปลือยกายและดาบสเกล้าผมสูง ซึ่งไม่อาจจะต่อสู้กับอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์ได้ เหนือนั้นขึ้นไปมีเหล่าเทวดากำลังประนมหัตถ์แสดงคารวะต่อพระพุทธองค์อยู่ด้วยความเคารพ เบื้องหลังบัลลังก์คือต้นมะม่วงที่เกิดจากปาฏิหาริย์ มีกิ่งก้านรองรับพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พระพุทธรูปเหล่านี้แสดงปางด้วยพระหัตถ์ขวาหรือพระหัตถ์ซ้ายเพื่อให้ได้สัดส่วนกันเป็นคู่ ๆ ภาพตอนบนขึ้นไปเป็นภาพพระพุทธเจ้ากำลังประทับบนบัลลังก์ในสวรรค์มีพระอินทร์และพระพรหมยืนถือ

ภาพสลักนูนต่ำสมัยทวารวดีที่มีคุณค่า ในด้านประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะยิ่งประดิษฐานอยู่ด้านหลังพระศรีศากยมุนี เป็นภาพสลักเรื่องพุทธประวัติ ๒ ตอน คือปางยมกปาฏิหาริย์และปางเทศนาโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

แส้อยู่สองข้าง เบื้องหลังทางด้านขวาของพระพุทธองค์พระพุทธมารดากำลังประทับอยู่ แวดล้อมด้วยเทวดาองค์อื่น ๆ จากสวรรค์ชั้นต่าง ๆ มาชุมนุมกันเพื่อฟังพุทธ-องค์ทรงแสดงธรรมแด่พระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

จิตรกรรมในพระวิหารหลวง

พระวิหารหลวงวัดสุทัศนฯมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ โครงสร้างส่วนต่าง ๆ ภายในมีภาพจิตรกรรมประดับอยู่โดยตลอดทุกส่วนจนไม่มีที่ว่าง และเป็นภาพที่น่าชมมาก เช่น

๑. จิตรกรรมที่ผนัง ตั้งแต่เชิงผนังจรดเพดาน เป็นภาพเรื่องพระอดีตพุทธ ๒๘ องค์ มีศิลาจารึกอธิบายภาพกำกับไว้ใต้ห้องภาพ พรรณนาพระประวัติของพระพุทธเจ้าองค์นั้น ๆ ไว้โดยบริบูรณ์

๒. จิตรกรรมที่เสาในประธาน ทั้งหมดมี ๘ ต้น เป็นเสาสี่เหลี่ยมมีจิตรกรรมทั้งสี่ด้านเรื่องไตรภูมิโลกยสันฐาน มีศิลาจารึกกำกับที่เชิงเสาทุกต้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเชิงผนัง เรื่องอดีตพุทธเจ้า ใต้ภาพมีแผ่นจารึกบรรยายเรื่องประจำภาพ

๓. จิตรกรรมบนขื่อหรือทับหลังเสาในประธาน เป็นภาพเรื่องพุทธประวัติตอน พระพุทธเจ้าโปรดเทพบนชั้นดาว-ดึงส์สวรรค์

๔. จิตรกรรมที่แผ่นไม้หลังบานประตูและหน้าต่างเป็นภาพทวารบาล และเทพในศาสนาพราหมณ์

๕. จิตรกรรมที่บานแผละประตูและหน้าต่างเป็นภาพการตั้งเครื่องบูชาแบบจีน

๖. จิตรกรรมในกรอบติดประดับเหนือช่องประตูและหน้าต่าง เป็นภาพสัตว์หิมพานต์ รวม ๔๘ ภาพ

๗. ที่เพดานเป็นลายปิดทองล่องชาด

ศิลาจารึกที่ติดไว้บรรยายภาพเขียนฝาผนังและเชิงเสา ลักษณะตัวจารึกเป็นอักษรไทยภาษาไทย ดำเนินเรื่องตามคัมภีร์พุทธวงศ์ คัมภีร์สัมปิณฑิตมหานิทาน คัมภีร์วิสุทธวิลาสินีอรรถกถา คัมภีร์เตภูมิกถาและชาดก

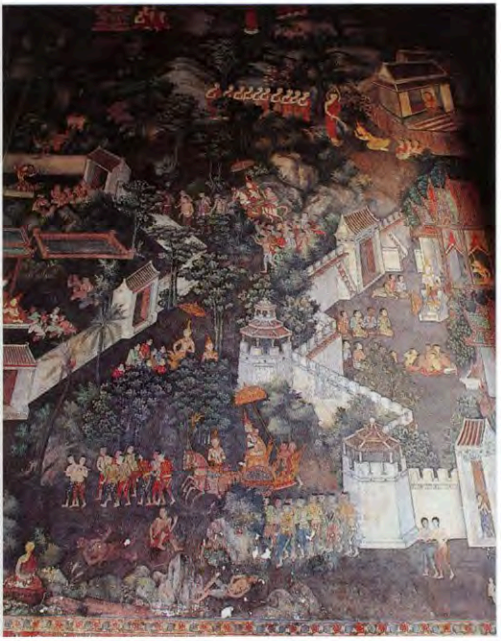

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เชิงผนัง เรื่องอดีตพุทธเจ้า ใต้ภาพมีแผ่นจารึกเรื่องราวประจำภาพ

หลังบานประตูพระวิหารหลวงเป็นภาพจิตรกรรมรูปเทพในลัทธิศาสนาพราหมณ์ บานแผละทั้งสองข้างของประตูเป็นภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีน

ภาพหลังบานหน้าต่างรูปเทพในศาสนาพราหมณ์บานแผละทั้งสองข้างเป็นภาพเครื่องตั้งแบบจีน

เสาประธานในพระวิหารหลวงเป็นภาพจิตรกรรมในไตรภูมิโลกยสันฐานทั้ง ๘ ต้น

จิตรกรรมในกรอบติดประดับเหนือช่องบานประตูและหน้าต่างพระวิหารหลวงทั้งหมด ๔๘ ภาพ
เป็นภาพสัตว์หิมพานต์ที่มีลีลางดงามยิ่ง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระวิหารหลวงเป็นภาพพุทธประวัติอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์

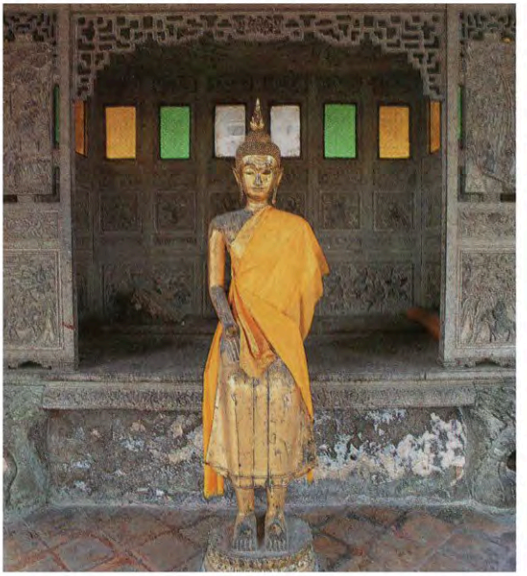

พระพุทธรูปปางตื่นบรรทมห้อยพระบาทบนพระคันธกุฎี เป็นพระอาการต่อจากบรรทม ประดิษฐานในพระวิหารทิศด้านตะวันตกเฉียงเหนือ

พระวิหารทิศ

มุมฐานประทักษิณชั้นบนทั้ง ๔ มุม มีวิหารทิศตั้งอยู่ ลักษณะเหมือนกันทุกหลัง คือเป็นอาคารโถงขนาด ๔ ห้อง หลังคามุขยื่นด้านหน้าและหลัง ช่อฟ้าใบระกาหางหงส์นาคสดุ้ง เป็นไม้จำหลักลาย ลงรัก ประดับกระจกสี หน้าบันไม้จำหลักลายปิดทองประดับด้วยกระจกสี คันทวยเป็นไม้จำหลักลายปิดทองประดับกระจกสีรับเชิงชาย เสาสี่เหลี่ยมมีบัวหัวเสารับคานคอสองจำนวน ๑๐ ต้น ระหว่างเสามีพนักประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียวปรุลายของจีน พื้นปูด้วยหินอ่อน

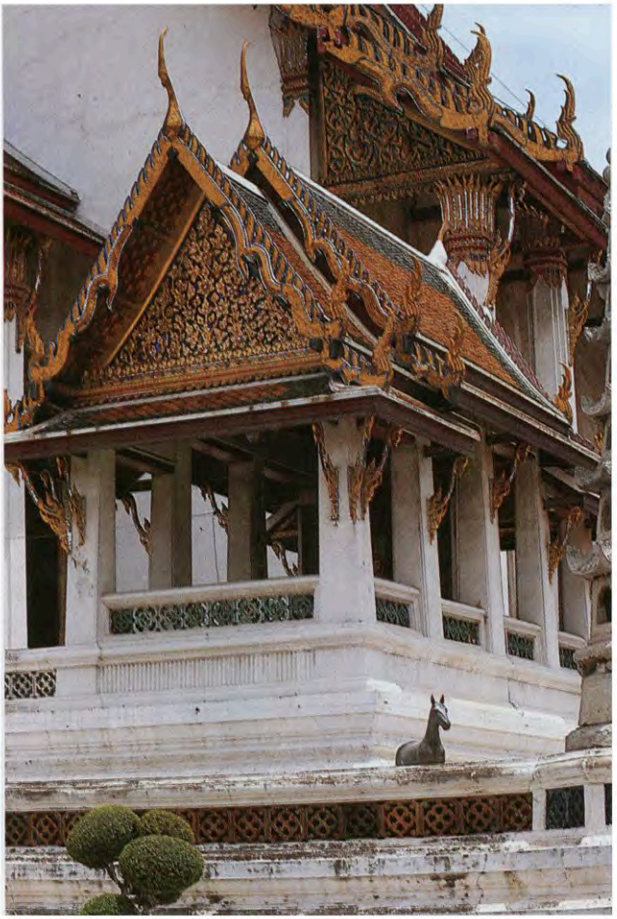

พระวิหารทิศบนฐานพระวิหารหลวงชั้นบนมีอยู่ทั้ง ๔ มุม

หลังทิศตะวันออกเฉียงเหนือประดิษฐานพระพุทธรูป ๒ องค์ พระประธานเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ กับพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทรงเครื่องน้อย

หลังทิศตะวันตกเฉียงเหนือประดิษฐานพระพุทธรูป ๒ องค์ พระประธานปางตื่นบรรทม กับพระพุทธรูปปางประทานพร

หลังทิศตะวันตกเฉียงใต้ประดิษฐานพระพุทธรูป ๒ องค์ พระประธานปางครองจีวร กับพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทรงเครื่องน้อยศิราภรณ์ทรงเทริด

หลังทิศตะวันออกเฉียงใต้ประดิษฐานพระพุทธรูป ๒ องค์ พระประธานปางฉันภัตตาหาร พระหัตถ์ขวาลอยอยู่เหนือพระเพลา กับพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

การดูพระพุทธรูปประจำวิหารทิศนี้ ให้เวียนซ้ายเป็นอุตราวัฏ จะนับได้ดังนี้ คือ ปางไสยาสน์ ตื่นบรรทม ครองจีวรเสด็จออกบิณฑบาต และฉันภัตตาหาร

ถะรายพระวิหาร

ถะเป็นเครื่องศิลาจีนรูปแบบคล้ายอาคาร ๖ เหลี่ยมซ้อนกันขึ้นไป ๖ ชั้น แต่ละชั้นมีช่องโปร่งซึ่งเป็นลักษณะของเรือนไฟใช้ตามประทีป ถะรายพระวิหารทั้งหมด ๒๘ ถะ หมายถึงพระอดีตพุทธ ๒๘ พระองค์

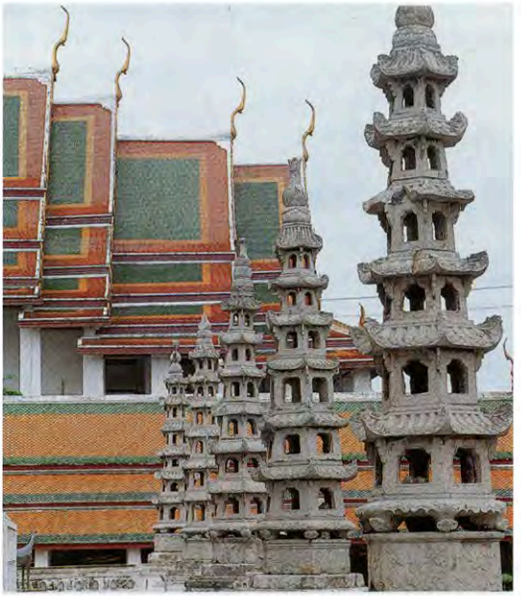

เครื่องศิลาจีนที่เรียกว่า ถะ มีตั้งอยู่บนพนักฐานพระวิหารหลวงชั้นที่ ๒ รอบพระวิหารหลวงทั้งหมด ๒๘ ถะ

เก๋งจีนหน้าพระวิหาร

เครื่องศิลาสลักจีน ประดับอยู่ที่ลานประทักษิณชั้นล่างด้านหน้าพระวิหารหลวง มีลักษณะเป็นปราสาทแบบจีน ตั้งอยู่บนตั่งขาสิงห์ ล้อมรอบด้วยตุ๊กตารูปสัตว์ ฉากหลังเป็นเขามอ เครื่องสลักศิลาชุดนี้เดิมตั้งอยู่บนลานประทักษิณชั้นบน ย้ายลงมาตั้งบนลานประทักษิณชั้นล่างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ จากลักษณะที่ตั้งเดิมหมายถึง วิมานไพชยนต์ของพระอินทร์ แห่งเมืองสุทัสสนนคร บนเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล

เครื่องศิลาจีนรูปเก๋งจีน ตั้งอยู่บนลานประทักษิณชั้นล่าง ด้านหน้าพระวิหารหลวง

เขาพระสุเมรุและป่าหิมพานต์ตั้งอยู่บนลานประทักษิณพระวิหารหลวงชั้นล่างด้านหลัง เป็นภูเขาที่สลักจากศิลาจีน มีรูปฤาษีและสัตว์ที่สลักจากศิลาเช่นกันประกอบอยู่โดยรอบ สมมุติเป็นเขาพระสุเมรุที่เป็นศูนย์กลางจักรวาลเขาลูกนี้เดิมเป็นฉากสำหรับแสดงโขนกลางแปลงในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ถวายพระอารามแห่งนี้เพื่อเทียบให้เป็นคติแห่งจักรวาลกับพระวิหารหลวง

ม้าสำริด

รูปม้าหล่อด้วยสำริดจำนวน ๘ ตัว ประดับอยู่มุมฐานประทักษิณชั้นกลางและชั้นล่างมุมละ ๑ ตัว ม้าสำริดนี้หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๙ โดยช่างไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ม้าทั้งหมดนี้ทรงโปรดฯ ให้สร้างเพื่อเป็นการรำลึกถึงม้ากัณฐกะซึ่งเป็นพาหนะที่นำเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช (บวช) การประดับด้วยเครื่องสำริดเช่นนี้จะเห็นได้หลายแห่ง เช่น ช้างสำริด ที่ลานประทักษิณพระอุโบสถ

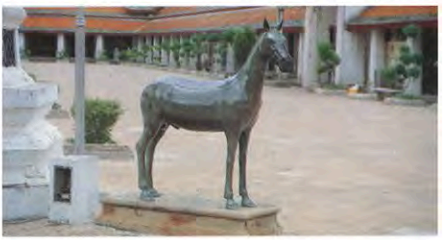

ม้าสำริดตั้งประดับอยู่บนลานชั้นล่างและลานชั้นกลาง มุมพระวิหารหลวง

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

วัดอรุณราชวราราม รูปสางแปลงสำริดที่ลานประทักษิณพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น

พระบรมราชานุสาวรีย์ รัชกาลที่ ๘

วัดสุทัศนเทพวราราม ถือกันว่าเป็นพระอารามประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ เพราะทรงมีความเกี่ยวข้องกับวัด คือ เมื่อคราวเสด็จนิวัติพระนครครั้งแรก ได้เสด็จมาที่วัดนี้ และทรงพระราชปรารภว่าสถานที่วัดสุทัศนฯ ร่มเย็นน่าอยู่ และเมื่อทรงประกอบพระราชพิธีแสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะ สมเด็จพระอริยวงศาคต-ญาณ สกลมหาสังฆปรินายก (แพ ติสส-เทโว) ทรงเป็นพุทธมามกาจารย์และถวายโอวาท เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรเมนทร-มหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรจุพระบรมราชสรีรางคารพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าไว้ ณ ผ้าทิพย์ เบื้องหน้าฐานชุกชีพระ

ศรีศากยมุนี ในวันที่ ๙ มิถุนายน ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตจะจัดพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดสุทัศนฯ นี้เป็นประจำทุกปี

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ประดิษฐานไว้บริเวณลานประทักษิณ ชั้นล่างมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือพระวิหารหลวง พระบรมรูปหล่อด้วยสำริด ประทับยืน ขนาดเท่าพระองค์จริง ทรงฉลองพระองค์ชุดจอมทัพ แท่นประดิษฐานเป็นหินอ่อนยกแท่นสูงระดับเหนือศีรษะ ตั้งพระบรมรูปและแท่นตั้งพุ่มดอกไม้ ซึ่งหล่อด้วยสำริดอยู่ต่ำลงมา เล็กน้อยด้านหน้ามีจารึกบนแผ่นทองเหลืองกล่าวถึงกำหนดการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ เบื้องพระปรัศว์เป็นแผ่นหินอ่อนวงโค้งกั้น เหนือวงโค้งประดิษฐานอักษร

แผ่นจารึกประดิษฐานหน้าพระบรมราชานุสาวรีย์
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

พระปรมภีไธย "อปร" ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ

กำแพงแก้วพระอุโบสถ

ลานประทักษิณรอบพระอุโบสถชั้นล่างอยู่นอกกำแพงแก้ว เป็นลานปูด้วยหินจากประเทศจีน กำแพงแก้วก่ออิฐถือปูนล้อมรอบลานประทักษิณชั้นกลางทั้ง ๔ ด้าน ยกพื้นตั้งบนฐานสูง มีพนักทำด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว ด้านในมีช่องตามประทีปตลอดพนักกำแพงแก้วนี้ มีซุ้มประตูด้านละ ๒ ซุ้ม รวมทั้งหมดเป็น ๘ ซุ้ม ซุ้มประตูทำด้วยหินอ่อนเป็นซุ้มคูหาหน้านาง ยอดทรงมงกุฎ หน้าบันเหนือกรอบประตูเป็นปูนปั้นลายดอกไม้ปิดทองคำเปลว บานประตูไม้พื้นด้านนอกเป็นภาพเขียนสีน้ำมันรูปครุฑยุดนาค พื้นด้านในทาสีแดง ลานประทักษิณชั้นบนสุดอยู่ในแนวเดียวกันกับแนวเสานางเรียงที่รองรับชายคาพระอุโบสถ มีพนักกระเบื้องเคลือบ สีเหลืองกั้นโดยรอบ ด้านในมีช่องตามประทีปตลอด

แนวฐานกำแพงแก้วพระอุโบสถ ลานประทักษิณชั้นล่างอยู่นอกกำแพงแก้ว บนพนักกำแพงมีเกยโปรยทานและซุ้มใบเสมาตั้งสลับกัน

เกยโปรยทานและซุ้มใบเสมาตั้งอยู่บนลานประทักษิณพระอุโบสถ
แนวกำแพงแก้วและช่องสำหรับตามประทีป

ซุ้มใบเสมา

ในแนวกำแพงแก้วมีซุ้มครอบใบเสมาทั้งหมด ๘ ซุ้ม ประจำทิศทั้ง ๘ แกะสลักด้วยหินจากจีนรูปทรงแบบอาคารสี่เหลี่ยมจัตุรัสโปร่งตั้งบนฐานสูง หลังคายอดแหลมแบบยอดเจดีย์ ใบเสมาเป็นใบเสมาหินสลักรูปช้างสามเศียรชูงวงอยู่กลางแผ่น แต่ละงวงถือดอกบัวตูม ๓ ดอก และบัวบาน ๒ ดอก เกสรดอกบัวบานเป็นรูปสัตว์ ข้างหนึ่งเป็นรูปนกยูงหมายถึงพระอาทิตย์ ข้างหนึ่งเป็นรูปกระต่ายหมายถึงพระจันทร์ มีการสันนิษฐานว่า บัวบานหมายถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ และพระบาทสมเด็จพระพุทธ-เลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ที่สวรรคตแล้ว ส่วนบัวตูม ๓ ดอก หมายถึงสร้างโดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ สมัยยังทรงพระชนม์อยู่

กรอบนอกสลักเป็นตัวนาคและหัวนาคสามเศียรอยู่ด้านล่าง แต่ละซุ้มตั้งใบเสมาคู่

เกยโปรยทาน

ในแนวกำแพงแก้ว ที่เป็นช่วงขั้นระหว่างซุ้มใบเสมามีเกยตั้งสลับกันไปรวมทั้งหมด ๘ เกย ใช้เป็นที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์สมัยก่อนเพื่อโปรยทานแก่พสกนิกรในคราวเสด็จพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทานบารมี เหมือนพระพุทธเจ้าเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ลักษณะของเกยคล้ายกับเกยหาม แต่ทำด้วยหินอ่อน ด้านหลังมีบันไดทางขึ้นและลง

กำแพงแก้วพระอุโบสถมีซุ้มประตูทางเข้าด้านละ ๒ ซุ้ม เป็นซุ้มยอดทรงมงกุฎ บานประตูไม้ ๒ บาน ด้านในทาพื้นสีแดง ด้านนอกเขียนภาพจิตรกรรมสีน้ำมันรูปครุฑยุดนาค ฉากหลังเป็นดอกไม้ร่วง ครุฑยุดนาคนี้ใช้เป็นพระราชลัญจกรหรือตราเครื่องหมายประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เพราะพระนามเดิมของพระองค์ คือ ฉิม หมายถึงวิมานฉิมพลีที่พำนักของครุฑซึ่งเป็นพญาแห่งนกมีกำลังมาก กระพือปีกหนึ่งครั้งก็ไปได้ ๑ โยชน์ ครุฑมีรูปลักษณะครึ่งคนครึ่งนก หัว ปีก เล็บ และปากเหมือนนกอินทรี ตัวและแขนเหมือนคน สวมมงกุฎ สวมสร้อยคอพาหุรัดทองกรและกำไล นุ่งผ้ามีชายเฟื่อยห้อยหน้าไม่สวมเสื้อ ครุฑกินนาคเป็นอาหาร

พระอุโบสถเป็นพระอุโบสถขนาดยาวที่สุดในประเทศไทย กว้าง ๒๒.๖๐ เมตร ยาว ๗๒.๒๕ เมตร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ สำเร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. ๒๓๘๖

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม เป็นพระอุโบสถที่มีขนาดใหญ่ยาวสวยงามที่สุดในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ สำเร็จเรียบร้อยปี พ.ศ. ๒๓๘๖ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบสถาปัตยกรรมไทย ขนาดกว้าง ๒๒.๖๐ เมตร ยาว ๗๒.๒๕ เมตร เป็นอาคารสูงใหญ่มาก มีเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่รองรับหลังคาทั้งหมด ๖๘ ต้น หลังคา ๔ ชั้น และชั้น ลด ๓ ชั้น มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ มุงกระเบื้องเคลือบสีเขียวเป็นพื้น คั่นกรอบด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลือง หน้าบันมุขหน้าและ

หลังเป็นไม้แกะสลักลายประดับกระจกสี ด้านหน้าหรือด้านทิศตะวันออกสลักเป็นรูปพระอาทิตย์ประทับนั่งในบุษบก บนราชรถเทียมราชสีห์ มีคติความเชื่อว่า พระอาทิตย์เป็นผู้ให้แสงสว่างแก่โลกในเวลากลางวัน พระวรกายเป็นสีแดง สวมเทริดทรงน้ำเต้ากลม พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัวบาน หมายถึงการห้ามอุปัทวอันตรายทั้งปวง ส่วนพระหัตถ์ขวาถือดอกบัวตูม หมายถึงการอำนวยพร ด้านหลังหรือด้านทิศตะวันตกสลักเป็นรูปพระจันทร์ประทับนั่งในบุษบกบนราชรถเทียมม้า มีคติความเชื่อว่า พระจันทร์เป็นเทพเจ้าผู้ให้แสงสว่างแก่โลกในเวลาตอนกลางคืน พระวรกายสีขาว สวมเทริดทรงน้ำเต้ากลม พระหัตถ์ขวาถือพระขรรค์ การสลักหน้าบันเป็นรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์หมายถึงว่า พระอาทิตย์และพระจันทร์เวียนรอบเขาพระสุเมรุคือพระวิหารหลวง

หน้าบันพระอุโบสถด้านตะวันออก เป็นหน้าบันแกะสลักไม้ ประดับกระจกสีทำเป็นลวดลายรูปพระอาทิตย์ทรงราชรถเทียมราชสีห์อยู่ภายในกรอบลายดอก และใบเทศพระอาทิตย์มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น ทินกร ภาสกร วิวัสวัต โลกจักษุ เป็นต้น พระอาทิตย์มีผิวกายสีแดง มี ๑ เนตร ฉลองพระองค์สีเหลืองอ่อน อาภรณ์แก้วปัทมราช

ประตูด้านหน้าและด้านหลังด้านละ ๒ ประตู รวม ๔ ประตู หน้าต่างด้านข้างด้านละ ๑๓ ช่อง รวมทั้งหมด ๒๖ ช่อง ซุ้มประตูและหน้าต่างทำด้วยปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี เหนือกรอบประตูและหน้าต่างเป็นซุ้มบันแถลงสองชั้น บานประตูและหน้าต่างไม้เขียนลายรดน้ำ ผนังข้างหน้าต่าง (ด้านนอก) ติดกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้ร่วง

หน้าบันพระอุโบสถด้านตะวันตก แกะสลักไม้ประดับกระจกสีเป็นรูปพระจันทร์ทรงราชรถเทียมม้าภายในกรอบลายดอกและใบเทศ มีนามเรียกพระจันทร์หลายอย่าง เช่น ศศิธร นิศากร รัชนิกร ศิวเศขร โสมอินทุ เป็นต้น พระจันทร์เป็นหนุ่มรูปงามสะโอดสะอง ผิวขาว เป็นผู้ให้แสงสว่างในยามราตรี มีแสงสีนวลเย็นตา

ซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ซุ้มบันแถลงสองชั้น ยอดทรงพิชัยมหามงกุฎ พื้นผนังด้านข้างบาน (ด้านนอก) ติดกระเบื้องเคลือบรูปดอกไม้ร่วง

บานและกรอบซุ้มประตูพระอุโบสถ บานประตูไม้ลายรดน้ำเมืองสุทัสสนนครเมืองของพระอินทร์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กรอบซุ้มลายปูนปั้นติดกระจกสีเหมือนกับกรอบซุ้มหน้าต่าง

พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ มีนามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ถวายว่า พระพุทธตรีโลกเชษฐ์ เป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นด้วยโลหะ

พระประธานในพระอุโบสถ

พระพุทธตรีโลกเชษฐ์ พระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม หล่อขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐ ศอก ๘ นิ้ว ปางมารวิชัย ประดิษฐานบนฐานชุกชีสูง ปั้นลายปิดทองคำเปลว ประดับกระจกสี เบื้องหน้าพระพุทธตรีโลกเชษฐ์ประดิษฐานพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแทนพระศรีศาสดาที่อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ วัดบวรนิเวศวรวิหาร สร้างด้วยปูนปั้นลงสี นั่งพนมมือเหมือนกำลังฟังพระบรมโอวาทจากพระพุทธองค์ ซึ่งประทับเป็นประธานอยู่ตรงกลาง ขนาดของพระอสีติมหาสาวกนั้นเป็นขนาดซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดคำนวณขึ้น

ภาพจิตรกรรมในเรื่องรามเกียรติ์ใส่กรอบตั้งประดับเหนือช่องประตูและหน้าต่างช่องละ ๓ ภาพ ทั้งหมดมีถึง ๙๐ ภาพ เป็นการแสดงให้เห็นการปราบข้าศึกอันเปรียบด้วยกฤดาภินิหาริย์ของพระมหากษัตริย์ ท่าที่แสดงเรียกว่า ภาพจับ เป็นท่าครู เป็นการยกย่องวรรณกรรมนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

จิตรกรรมในพระอุโบสถ

ในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมในส่วนต่าง ๆ คือ

๑. ฝาผนังช่วงบนตั้งแต่ระดับขอบประตูและหน้าต่างขึ้นไปจรดฝ้าเพดานเป็นภาพเรื่องปฐมสมโพธิ คือพุทธประวัติของพระสมณโคดมพุทธเจ้าองค์ที่ ๒๘

๒. ฝาผนังช่องระหว่างประตูหรือหน้าต่าง เป็นภาพเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้า

๓. บานแผละประตู ๔ ช่อง เป็นภาพรามเกียรติ์และบานแผละหน้าต่าง ๒๖ ช่อง เป็นภาพเรื่องวรรณกรรมต่าง ๆ เน้นวรรณกรรมในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

๔. หน้าบานประตู เป็นจิตรกรรมเรื่องสุทัสสนนคร

๕. หน้าบานหน้าต่างเป็นภาพลายรดน้ำเรื่องสุทัสสนนคร คือเรื่องราวอันเกี่ยวด้วยวัดสุทัศนและกรุงเทพมหานคร

๖. หลังบานประตูและหน้าต่างเป็นภาพจิตรกรรมเนื่องในศาสนาฮินดู ๒๖ ภาพ

๗. บนเพดาน เป็นลายปิดทองบนพื้นล่องชาด ลายประจำยามก้านแย่งขื่อเป็นลายดวงดาราหัวขื่อเป็นลายกรวยเชิง

๘. เพดานวงกบประตูหน้าต่างเป็นภาพจิตรกรรมลายเครือเถาพันธุ์พฤกษาดอกพุดตาน

๙. ภาพในกรอบที่ติดตั้งเหนือประตูและหน้าต่าง เป็นภาพในเรื่องรามเกียรติ์ จำนวน ๙๐ ภาพ

หลังบานหน้าต่างเป็นภาพจิตรกรรมเทพในศาสนาฮินดูและพราหมณ์หลายองค์ ดังในภาพเป็นพระนารายณ์หรือพระวิษณุทรงอาวุธ ๒ แบบ คือ ภาพด้านซ้ายทรงอาวุธจักร คทา สังข์ และ ดอกบัว ส่วนภาพด้านขวาทรงอาวุธ สังข์ คทา จักร และตรี ด้านล่างของภาพจะสอดแทรกภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านหรือภาพตลก ขบขัน

๑๐. แผงลับแลจำนวน ๒ แผง เป็นภาพเรื่องพระสุธนชาดก

๑๑. บนผนังทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีภาพเหมือนการล้างเท้าของพระเยซูในศาสนาคริสต์ อาจเป็นว่าช่างเขียนได้เห็นภาพนี้จากรูปเขียนซึ่งมาจากทวีปยุโรปจึงลองวาดขึ้น

หลังบานประตูเป็นภาพจิตรกรรมเทพในศาสนาฮินดู ดังในภาพเป็นรูปของพระอิศวรปราบอสูรมูลาคนี หรือยักษ์มุยละกะ ในเวลาปกติแล้วพระอิศวรจะมีเพียง ๑ พักตร์ ๒ กร ๒ บาท แต่ขณะปราบยุคเข็ญหรือกลียุคแล้วพระองค์จะเนรมิตพระองค์ไปต่าง ๆ อาจจะมีถึง ๑๐๐๐ พักตร์ ๑๐๐๐ กรก็ได้ เป็นเทพที่ใหญ่สุด มีอาวุธประจำองค์มากมาย

จิตรกรรมฝาผนังด้านหน้า เป็นจุดศูนย์รวมของจิตรกรรมฝาผนังระหว่างบานหน้าต่างให้เห็นความเป็นอยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าทุกพระองค์ เห็นสภาพภูเขาคันธมาทน์ สระอโนดาต และสัตว์หิมพานต์ รวมทั้งความเกี่ยวข้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับสัตว์

จิตรกรรมฝาผนังระดับเหนือช่องประตูและหน้าต่าง เป็นภาพพุทธประวัติ ในภาพเป็นชฎิล ๓ พี่น้องลอยบริขารของใช้เดิมของตนไปตามน้ำ เพื่อจะบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

ศาลารายพระอุโบสถทั้งหมดมี ๘ หลัง เป็นศาลาชั้นเดียวยกพื้นเตี้ย

ศาลารายพระอุโบสถ

บริเวณด้านทิศใต้และทิศตะวันตกของพระอุโบสถมีศาลารายทั้งหมด ๘ หลัง เป็นศาลาก่ออิฐถือปูนเตี้ยชั้นเดียว หลังคาจั่วทรงไทยมุงกระเบื้อง หน้าบันปูนปั้นลายดอกและเถาแบบจีน

ซุ้มประตูแบบจตุรมุขกั้นแนวเขตระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส

กุฏิสงฆ์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกุฏิสงฆ์ในคราวเดียวกันกับการสร้างพระอุโบสถ ตั้งอยู่บริเวณทิศใต้ของพระอาราม มีกำแพงกั้นขอบเขตจากเขตพุทธาวาส กำแพงที่กั้นมีซุ้มประตูแบบจตุรมุข ๓ ซุ้ม ก่ออิฐถือปูน ชายคารับด้วยเสาสี่เหลี่ยมด้านละ ๒ ต้น หลังคามุงกระเบื้อง โครงหลังคาเป็นไม้ หน้าบันปูนปั้นลายดอกพุดตานและลายเครือเถาอิทธิพลศิลปะจีน กรอบหน้าบันเป็นปูนปั้นลายใบไม้อย่างใบอาแคนตัสอิทธิพลตะวันตก เป็นสถาปัตยกรรมผสมที่สวยงามอีกแบบหนึ่ง บานประตูไม้ทาสีแดง ๒ บาน ใต้ซุ้มสองข้างเป็นพนักกระเบื้องดินเผาสีเขียวกั้น

ภายในเขตสังฆาวาสมีถนนแบ่งหมู่กุฏิออกเป็นแถว ๆ อย่างมีระเบียบ แบ่งออกเป็น ๓ แถว ๑๑ หมู่ ๑๕ คณะ ตัวอาคารเป็นตึกก่ออิฐถือปูน ทรวดทรงเลียนแบบ

หมู่กุฏิสงฆ์วางผังเป็นแถวแนวตรงเป็นระเบียบแบบแผนที่งดงามมาก มีคณะใหญ่ (ประธาน) ๓ คณะ, คณะย่อม ๘ คณะ, คณะยาว (ขนาบ) ๔ คณะ

คล้ายกับกุฏิทรงไทยที่สร้างด้วยไม้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ กุฏิสงฆ์ในวัดสุทัศนฯ เป็นเรือนกุฏิทรงไทยชั้นเดียวยกพื้นสูง ใช้เป็นที่พักและเป็นที่เก็บของได้ หลังคาทรงจั่วแหลมมุงกระเบื้องดินเผา มีชานหรือชาลาต่อกัน กุฏิแต่ละห้องแต่ละหลังหันหน้าเข้าหากัน ล้อมเป็นกลุ่มเป็นคณะ แยกจากกันมีประตูเข้าออกของแต่ละคณะ

การก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงเห็นว่าเครื่องไม้ผุพังง่าย ต้องเสียพระราชทรัพย์หรือเงินซ่อมอยู่เป็นประจำ ด้วยเหตุนี้พระอารามต่าง ๆ ที่สร้างหรือบูรณะในสมัยของพระองค์จึงก่อด้วยอิฐหินปูนทรายเป็นหลัก

กุฏิสงฆ์ไม่ว่าจะมองจากแนวไหนด้านใดก็มีมุมมองเป็นระเบียบเรียบร้อย

ตำหนักสมเด็จเป็นอาคารทรงพระราชนิยม คือเป็นอาคารหลังคาจั่วไม่มีช่อฟ้าใบระกา ตำหนักนี้ใช้เป็นที่อยู่จำพรรษาของเจ้าอาวาสวัดมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ กุฏิลักษณะนี้มี ๓ คณะ คือคณะ ๑ คณะ ๖ และคณะ ๑๑ เรียกว่า คณะใหญ่ คณะย่อมมี ๘ คณะ และคณะขนาบยาวอีก ๔ คณะ รวมเป็น ๑๕ คณะ

ตำหนักสมเด็จ

ตำหนักสมเด็จอยู่ที่คณะ ๖ ติดกับเขตพุทธาวาสบริเวณพระอุโบสถ สร้างเป็นอาคารชั้นเดียว แต่มีขนาดใหญ่และสูงกว่ากุฏิอื่น ๆ ก่ออิฐถือปูน สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม หลังคาจั่วมุงกระเบื้อง โครงสร้างภายใน เช่น พื้นเพดาน ประตู หน้าต่างเป็นไม้ ภายในเป็นห้องโถงใหญ่ขนาด ๓ ห้อง ไม่มีผนังกั้น สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ คราวเดียวกันกับการสร้างพระอุโบสถ โดยมีหมู่กุฏิล้อมตัวตำหนัก ด้านทิศตะวันออก ด้านทิศตะวันตกและด้านทิศใต้ ตำหนักนี้มีความสำคัญคือเคย

เป็นที่ประทับและที่อยู่จำพรรษาของสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ และพระราชาคณะผู้มีชื่อเสียงจากการกอปรกิจอันเป็นคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและประเทศชาติ เป็นอธิบดีสงฆ์ของวัดสุทัศนเทพวราราม มาโดยลำดับ

หอไตรคณะ ๑๑ เป็นอาคารทรงไทยก่ออิฐถือปูน ภายนอกปิดบานกระจก ภายในยังคงรูปเดิมไว้ทุกประการ

หอไตร (หอพระไตรปิฎก)

หอไตรเป็นที่เก็บหนังสือตัวเขียนและใบลานจารพระธรรม (พระไตรปิฎก) มีอยู่ในคณะ ๑, ๖ และ ๑๑

หอไตรคณะ ๑๑ เป็นอาคารทรงไทย ขนาดยาว ๒ ห้อง ก่ออิฐถือปูนยกพื้นสูง หลังคาจั่วมุงกระเบื้อง มีช่อฟ้าใบระกา นาคสดุ้ง และหางหงส์ประดับกระจก พื้นสีทอง ขอบสีน้ำเงิน หน้าบันกรุไม้ปิดทองประดับกระจกสีลายพุดตานเครือเถาใบเทศ มีนกเกาะกรอบลายประจำยามก้ามปูและลายกระจัง ประตูทางเข้าด้านเดียว หน้าต่าง ๕ ช่องบานประตูและหน้าต่างลายรดน้ำเป็นภาพเขามอ ต้นและ

ดอกพุดตาน หย่องประตูและหน้าต่างสลักลายใบเทศฝีมือองดงาม

หอไตรคณะ ๖ รวมอยู่เป็นส่วนหนึ่งของตำหนักสมเด็จ เป็นอาคารปั้นหยา ๑ ชั้น ก่ออิฐถือปูนเป็นตึกพื้นไม้ เหนือวงกบประตูและหน้าต่างเป็นไม้ฉลุลายแบบตะวันตกที่เรียกว่าลายขนมปังขิง

หอไตรคณะ ๑ เป็นอาคารทรงมนิลา ความยาว ๒ ห้อง ก่ออิฐถือปูนผสมไม้ ยกพื้นสูง หลังคาจั่วมุงกระเบื้องประตูไม้ทางเดียว หน้าต่างกระจกด้านหน้า ข้าง และหลังรวม ๘ ช่อง

หอระฆังทรงแปดเหลี่ยมก่ออิฐถือปูนอยู่ด้านหลังของศาลาการเปรียญ

หอระฆัง

หอระฆังอยู่ในเขตสังฆาวาส บริเวณเดียวกันกับศาลาการเปรียญ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ๒ ชั้น รูปทรง ๘ เหลี่ยม ช่วงมุมเหลี่ยมทำเป็นเสาที่แนบติดผนัง เจาะผนังเป็นช่องวงโค้ง หลังคาโดมคล้ายหมวกรูป ๘ เหลี่ยม

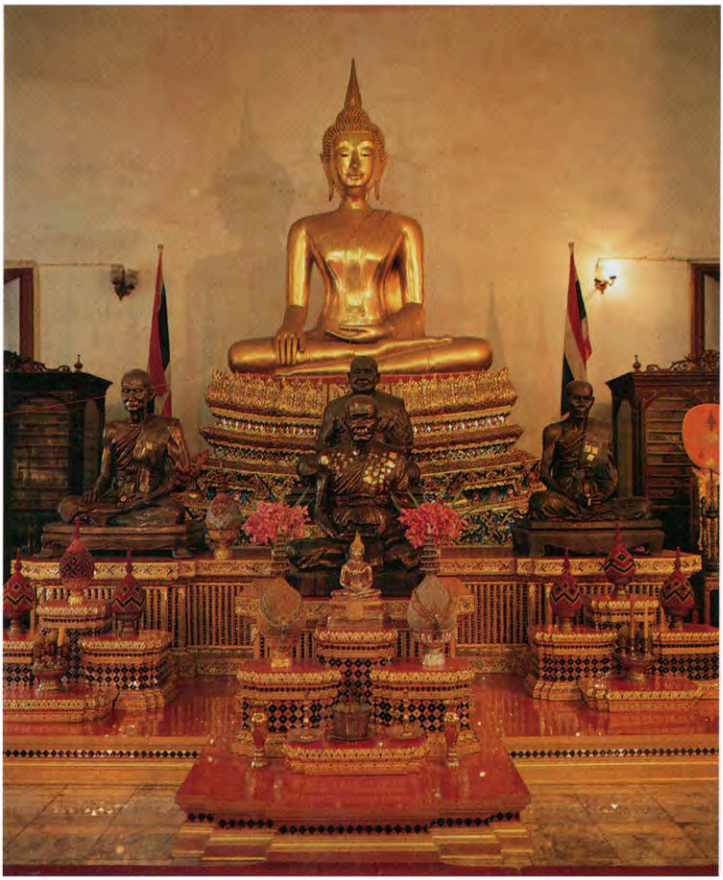

พระพุทธเสฏฐมุนีประดิษฐานในศาลาการเปรียญเป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นจากโลหะกลักฝื่นที่ปราบมาจากหัวเมืองต่าง ๆ

ศาลาการเปรียญ

ศาลาการเปรียญ เป็นสถานที่ประกอบกิจบำเพ็ญบุญของพุทธศาสนิกชน สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงไทย กว้าง ๑๕.๓๕ เมตร ยาว ๒๖.๒๐ เมตร หลังคาจั่วลด ชั้น ๒ ชั้น ไม่มีช่อฟ้าหางหงส์ มุงกระเบื้องหน้าบันปูนปั้นลายดอกและเถา กรอบหน้าบันลายใบไม้ ผนังก่อทึบมีช่องหน้าต่างด้านหลังและด้านหน้าด้านละ ๗ ช่อง เสานางเรียงรับชายคาด้านข้างและด้านหน้า ประตูด้านข้างทั้งสองด้าน ๆ ละ ๑ ประตู ภายในศาลาประดิษฐานพระพุทธรูปพระพุทธเสฏฐมุนีเป็นประธาน เป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นโดยใช้กลักฝื่นโลหะที่ทำการปราบปรามยึดมาจากหัวเมืองต่าง ๆ มาหลอมหล่อเป็นพระพุทธรูป

ศาลาการเปรียญ อาคารทรงพระราชนิยมก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว หลังคาจั่ว ๒ ชั้น หน้าบันลายปูนปั้นลายดอกผลและใบงดงาม

สัตตมหาสถาน

ปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของวัดสุทัศนเทพวราราม คือ สัตตมหาสถาน แปลว่า สถานที่สำคัญ ๗ แห่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างจำลองขึ้นแทนพระธาตุเจดีย์ ตั้งอยู่บริเวณกำแพงวัดด้าน

ต้นโพธิ์ที่สมมุติเป็นต้นมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ ประดิษฐานพระพุทธรูปแวดล้อมด้วยหมู่เทพเทวดาและหมู่มาร หน้าตาต่าง ๆ

ทิศตะวันออกติดกับถนนอุณากรรณ เรียงเป็นแถวแนวทิศเหนือทิศใต้ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ บริเวณสัตตมหาสถานนี้ใช้เป็นที่สำหรับเวียนเทียนในวันวิสาขบูชา และปัจจุบันพิธีเวียนเทียนในวันวิสาขบูชาใช้บริเวณพระวิหารหลวงแทน

ต้นโพธิ์ที่สมมุติเป็นต้นมหาโพธิ์ที่เสวยวิมุติสุขของพระพุทธเจ้า

สัตตมหาสถานประกอบด้วย

๑. ต้นโพธิ์ลังกา นำกิ่งพันธุ์มาจากประเทศลังกาที่เมืองอนุราธปุระมาปลูกไว้ สมมุติเป็นต้นมหาโพธิที่ตรัสรู้ ปลูกอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ใต้ต้นโพธิ์มีรัตนบัลลังก์ไว้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย รูปพระแม่ธรณีบีบ

มวยผมและหมู่มารรูปร่างหน้าตาต่าง ๆ กัน ตั้งอยู่หน้ารัตนบัลลังก์ ตามพุทธประวัติกล่าวว่า พระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้แล้วได้เสด็จประทับเสวยวิมุติสุขภายใต้ร่มโพธิ์เป็นเวลา ๗ วันเป็นสัปดาห์ที่ ๑

๒. เก๋งจีน ศิลาจีนสลักเป็นรูปปราสาท ตั้งอยู่บนฐานสูงมีบันไดทางขึ้นรอบผนังฐานปั้นลายนูนต่ำรูปท้องฟ้าก้อนเมฆและเทวดาล่องลอยอยู่บนฟ้า เก๋งจีนนี้สมมุติเป็นอนิมมิสเจดีย์ที่ประทับยืนทอดพระเนตรดูต้นมหาโพธิ์ ตามพุทธประวัติกล่าวว่า หลังจากเสวยวิมุติสุขเป็นเวลา ๗ วัน จึงเสด็จออกจากต้นมหาโพธิ์ ไปทาง

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือแล้วหันกลับมาประทับยืนจ้องดูต้นมหาโพธิ์โดยไม่กะพริบพระเนตรตลอด ๗ วัน เป็นสัปดาห์ที่ ๒ ภายในเก๋งจีนนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปปางถวายเนตร

๓. แผ่นศิลาปูบนฐานสี่เหลี่ยมสูง แผ่นศิลานี้สมมุติเป็นที่รัตนจงกรมเจดีย์ ดังพุทธประวัติกล่าวว่า เมื่อประทับยืนจ้องดูต้นมหาโพธิ์ ๗ วัน แล้วจึงทรงเนรมิตที่จงกรมขึ้นระหว่างต้นมหาโพธิ์กับอนิมมิสเจดีย์ และเสด็จจงกรมเป็นเวลา ๗ วัน เป็นสัปดาห์ที่ ๓ บนแผ่นศิลาประดิษฐานพระพุทธรูปปางเสด็จจงกรม

๔. ศาลาศิลาทรงโรงแบบจีน ศิลาจีนสลักรูปอาคารหรือเรือนอีกหลังหนึ่งที่มีฐานเตี้ยกว่าหลังแรก สมมุติเป็นเรือนแก้วหรือรัตนฆรเจดีย์ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ พุทธประวัติกล่าวว่าหลังจากเสด็จจงกรม ๗ วัน แล้วทรงเนรมิตเรือนแก้วขึ้นทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ แล้วพระองค์ประทับนั่งพิจารณาพระอภิธรรมตลอด ๗ วัน เป็นสัปดาห์ที่ ๔

๕. ต้นไทรบนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางประทับนั่งยกพระหัตถ์ขวาห้ามธิดาพญามาร มีรูปกระบือสลักจากศิลาจีนตั้งอยู่บริเวณต้นไทร ต้นไทรนี้สมมุติเป็นต้นอชปาลนิโครธ ดังพุทธประวัติกล่าวว่า หลังจาก ทรงพิจารณาพระอภิธรรมพระองค์ได้เสด็จไปทางทิศตะวันออกแห่งต้นมหาโพธิ์ ประทับนั่งใต้ไม้ไทร อันเป็นที่อาศัยของคนเลี้ยงแพะเป็นเวลา ๗ วัน เพื่อเสวยวิมุติสุข เป็นสัปดาห์ที่ ๕ ได้มีพญามารมาอาราธนาให้เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแต่ทรงปฏิเสธ พระองค์ทรงให้รอจนกว่าพุทธบริษัทจะสืบศาสนาก่อน

๖. ต้นจิกบนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก มีอ่างรูปสี่เหลี่ยมสลักด้วยศิลาจีนปลูกบัวใส่ปลาและเต่าในอ่าง สมมุติต้นจิกเป็นต้นมุจลินท์ดังพุทธประวัติว่า ในสัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นมหาโพธิ์ ประทับใต้ต้นจิก ทรงนั่งเสวยวิมุติสุขเป็นเวลา ๗ วัน ตลอดสัปดาห์มีฝนตกตลอด พญานาคมุจลินท์จึงแผ่พังพานปกพระเกศกันฝนและลมมิให้ต้องพระวรกาย ครั้นฝนหายแล้วก็คลายขนดจำแลงเพศเป็นมานพยืนเฝ้าพระพุทธเจ้าเฉพาะพระพักตร์

๗. ต้นเกดบนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางรับผลสมอนั่งสมาธิ หัตถ์ขวาถือผลสมอ ด้านข้างมีศิลาจีนสลักรูปม้าเทียมเกวียน ต้นเกดนี้สมมุติเป็นต้นไม้ราชายตนะ ในพุทธประวัติกล่าวว่าในสัปดาห์ที่ ๗ นี้พระพุทธองค์เสด็จออกทางทิศใต้ของต้นมหาโพธิ์ เสด็จไปยังต้นราชายตนะ ประทับเสวยวิมุติสุขเป็นสัปดาห์สุดท้าย ณ ที่นี้พระองค์ทรงได้ปฐมอุบาสก ๒ คน ชื่อตะปุสสะและภัลลิกะ ซึ่งเดินทางมาค้าขาย เห็นพระองค์เข้าเกิดความเลื่อมใสจึงนำข้าว

สัตตุผงและข้าวสัตตุก้อน ซึ่งเป็นเสบียงเดินทางถวาย พ่อค้าทั้งสองคนได้แสดงตนเป็นอุบาสก อ้างพระพุทธกับพระธรรมเป็นสรณะ นับเป็นอุบาสกคู่แรก แล้วเดินทางค้าขายต่อไป

ลานสวดมนต์หน้าสัตตมหาสถาน

ศาลาดิน

ศาลามีฐานหรือยกพื้นต่ำ เรียงตามแนวกำแพงวัดในเขตพุทธวาสด้านทิศตะวันออก ทั้งหมดมี ๔ หลัง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงไทย หลังคาจั่วมุงกระเบื้องหน้าบันปูนปั้นลายดอกไม้และเถาแบบจีน ศาลาทั้ง ๔ หลังนี้เดิมใช้เป็นที่จัดเตรียมเครื่องไทยธรรม ก่อนที่จะนำเข้าพิธีในบริเวณพระวิหารหลวงหรือพระอุโบสถ

ศาลาดินเป็นศาลาขนาดเล็ก ๒ ห้องประธาน และขยาย ๒ ด้าน ฐานเตี้ย

รูปเทวดาแต่งตัวแบบจีนมีปีกด้านหลัง

รูปบุคคลแต่งตัวแบบฝรั่งในมือถือปืน

มุมมองพักสายตาและพักผ่อนร่างกาย

มุมมองพักสายตาและพักจิตใจที่ให้ความเพลิดเพลินสงบร่มเย็น พบได้ทั่วทั้งพระอารามตามมุมและจุดต่าง ๆ เช่น ตุ๊กตาที่สั่งจากประเทศจีน หรือต้นไม้ที่ให้ความร่มเย็นมีชื่อและพันธุ์ต่าง ๆ มากมาย เป็นต้น

ตุ๊กตาจีนเดิมใช้เป็นอับเฉาเรือป้องกันเรือโคลงคือพ่อค้าที่เดินทางไปค้าขายกับจีนสมัยก่อนนั้น เดินทางด้วยเรือสำเภาติดต่อค้าขาย เมื่อขายสินค้าหมดแล้วเรือจะมีน้ำหนักเบาเดินทางกลับลำบาก จึงต้องใช้ตุ๊กตาหินจากจีนถ่วงเพื่อให้เรือมีน้ำหนักสมดุล เดินทางกลับประเทศไทยโดยสวัสดิภาพ เมื่อมาถึงเมืองไทยแล้วก็ขายตุ๊กตานั้นหรือถวายแก่เจ้านายหรือให้แก่คฤหบดี ประดับสนามบ้านเรือน บางส่วนก็นำไปถวายพระอารามต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าทุกพระอารามจะมีตุ๊กตาจำพวกนี้ประดับอยู่ วัดสุทัศนฯ ก็เช่นกันที่มีตุ๊กตาประดับพระอาราม บางส่วนก็ได้จากพ่อค้าสำเภานำมาถวาย บางส่วนก็ได้รับจากบุตรหลานเจ้านาย หรือคฤหบดีนำมา

รูปบุคคลชายหญิงแต่งตัวแบบจีน

ถวายพระอาราม อุทิศส่วนกุศลเฉพาะบรรพบุรุษของตน บางทฤษฎีก็มีว่า เรือสำเภาจีนที่มาค้าขายยังประเทศไทยนั้น สินค้าที่ขนมามีน้ำหนักเบา เช่น ผ้าไหม และเครื่องถ้วย จึงต้องใช้ตุ๊กตาจีนที่สลักจากหินเป็นอับเฉาก้นเรือโคลง เมื่อมาถึงประเทศไทย ก็นำตุ๊กตาจีนเหล่านั้นถวายวัด เจ้านาย หรือให้แก่ขุนนางข้าราชการ เพราะขากลับสินค้ามีน้ำหนักมาก เช่น ข้าวและไม้สัก เป็นต้น

ตุ๊กตาจีนที่มีอยู่ในวัดสุทัศนฯ นั้นมีรูปลักษณะแตกต่างกันหลายแบบ เป็นรูปบุคคลและสัตว์ต่าง ๆ เช่น รูปบุคคลไทย จีน ฝรั่ง เป็นตัวละครในวรรณกรรม เช่น เทพเทวดาและทวารบาล เป็นต้น รูปสัตว์ก็มีลักษณะแตกต่างกัน บางตัวก็มีลักษณะสรีระเป็นธรรมชาติ บางตัวก็มีลักษณะเป็นสัตว์หิมพานต์ สัตว์เทพนิยายจีน

รูปกลุ่มบุคคล แต่งตัวแบบนักบวช

ต้นไม้มีชาติพันธุ์พฤกษ์ต่าง ๆ ให้ความร่มเย็นแก่พระอาราม บางต้นก็เป็นสัญลักษณ์เหตุการณ์พุทธประวัติ เช่น ต้นสาละ แทนพุทธปรินิพพาน ต้นโพธิ์ แทนการตรัสรู้ เป็นต้น บางต้นก็เป็นต้นไม้ในวรรณคดีไทย เช่น ต้นไม้ไทย ต้นไม้หาดูได้ยากและที่น่าสนใจยิ่งคือต้นบอนไซ เป็นต้นไม้ประดับที่ให้ความเพลิดเพลินเจริญตา ได้รับการดัด ตัดตกแต่งพุ่มสวยงาม ในต้นเดียวกันถ้าได้มองแต่ละมุมก็จะเห็นรูปแบบที่ไม่ซ้ำกันเลย

รูปเด็กกับวัว

รูปลูกวัวกินนม

คชสีห์ ตัวเป็นช้าง ขาเป็นขาสิงห์

สิงโตแบบจีน

สิงโตแบบจีน

กอบัวในกระถางศิลาจีน

บอนไซต้นไม้ดัด

ต้นอโศกอินเดีย

บอนไซต้นไม้ดัด

ต้นพิกุล

ต้นจันท์

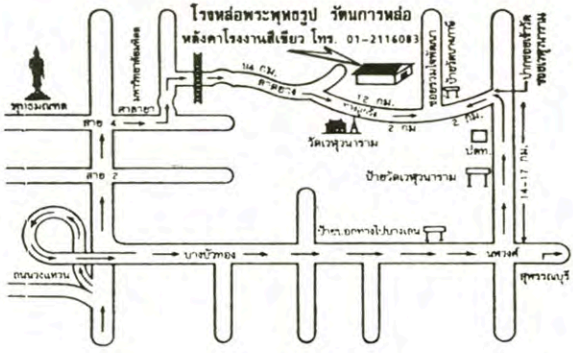

โรงงานหล่อพระพุทธรูป รัตนการหล่อ

รับหล่อ, ปั้นพระประธานทุกขนาด ตามสั่งทั้งในและนอกสถานที่

22, 22/1 ถ. บางกอกน้อย-นครไชยศรี

ต. ศาลาธรรมสพน์ เขตตลิ่งชัน โรงงาน 4419207 กรุงเทพฯ 10170

โรงงานใหม่ : 99 หมู่ 9 ซ. ร่วมใจพัฒนา อ. บางเลน จ. นครปฐม โทร/ FAX : 2116083

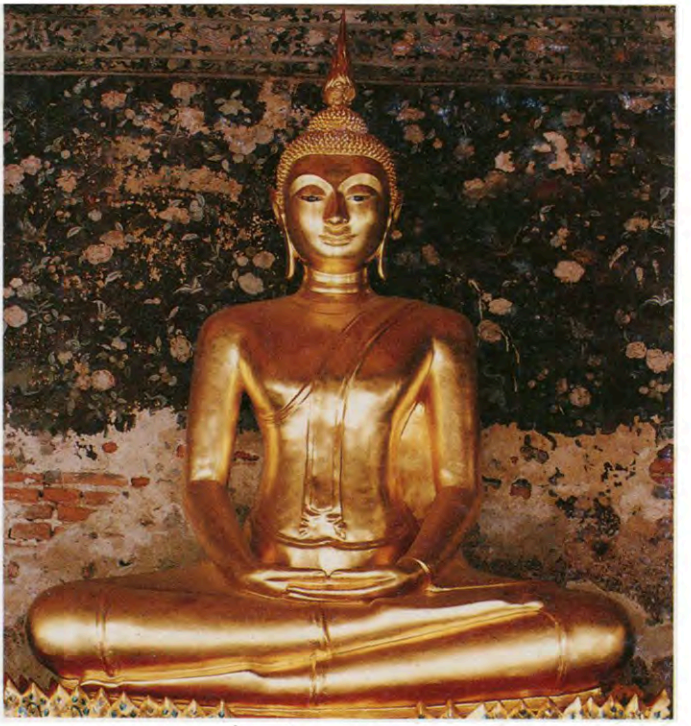

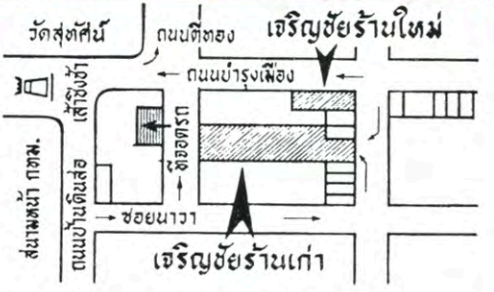

ร้านเจริญชัยการช่าง

จำหน่าย สังฆภัณฑ์ (สงฆ์) หีบทอง ธรรมาศน์ โต๊ะหมู่บูชา พระพุทธรูป
(รับเททองนอกสถานที่) กระจกสี กาว ทองคำเปลว 100% สีน้ำทองคำ (ส่งทั้งในและนอกประเทศ)

เจริญชัย จิวารุ่งเรือง (ลิ้ม)
เจ้าของ

223-9119, 221-8952, 222-4800
187/4-6 ซอยนาวา ถ. บำรุงเมือง สำนักงาน 222-0550, 222-7284, 225-2340
เสาชิงช้า กทม. 10200 FAX : 662-225-2339

ร้านทอง ทองใบ

271 ห้างทองสี่แยกตะพานสาย ถนนเจริญกรุง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10400

โทร. 2797491, 2795078

ชั้น 3 ศูนย์การค้า CENTRAL CITY บางนา กรุงเทพฯ โทร. 3610785

ชั้น 1 ศูนย์การค้า FUTURE PARK รังสิต ปทุมธานี